

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Arařtırmalar
Year: 5 - Number: 17, p. 225-229, Autumn 2021

Sanat ve Siyaset (Geçmişten Günümüze İncelenmesi ve Türkiye’de bu İki Kavramın Gelişimi)

The Relationship Between Art and Politics is the Development Process of These Two Concepts in Turkey

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.941913>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
24.05.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
24.09.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
29.09.2021

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Tuncay Çiçek
İğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
alpago1976@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-3225-4964>

Öz

Sanat ve siyaset arasındaki ilişki insanlığın ilk doğusundan beri varlığını sürdürebilmiş bir olgudur. Yalnız bu olgu toplumdaki sosyo-ekonomik durum- kültürel gelişmişlik, siyasal faktörler bu iki kavram arasındaki ilişkinin değişken olmasında ve nitelenmesinde önemli rol oynayan durumlar olarak karşımıza çıkmıştır. Lakin toplumların özellikle değişim ve gelişim yaşadığı dönemlerde sanat ve sanatçılar bu değişimlerden ve gelişimlerden oldukça fazla etkilenmiş ve bu durumu da eserlerine taşımışlardır.

Sanat ve siyaset ilişkisi aslında sanatın etkinliğinin toplumsal imge ve güçlerinin kullanılarak sergilendiği bir çerçeve haline gelmiştir. Sanat ve sanatçının siyasetten etkilenmesi ve dönüşüm yaşamasının yanı sıra, bir döngü olarak sanat da özellikle hareketli dönemlerde siyasetin önemli aktörlerinden biri haline gelmiş ve toplumu şekillendiren unsurlardan biri olmuştur. Günümüze gelen sanat eserlerini incelediğimizde, yazıldığı dönemin politik özelliklerini taşıdığını görmek mümkündür.

Modernizm öncesi sanatın, topluma sağladığı fayda kadar var olabilirlik anlayışı ile yapılmakta olduğu zannedilse de, modernizmle birlikte sanat siyasetten bağımsız bir süreliğine de olsa koparıp özerkliğine kavuşmuştur. Modern dönemde sanat ile uğraşan sanatçı artık kendi duygu ve düşüncelerini eserlerine de yansıtmaya başlamıştır. Bu durum ile birlikte sanatçı artık siyasetin aracı olmaktan çıkmış ve etkili bir figür olarak yeni dünya düzeninde ve politik alanda yerini almıştır.

Siyaset ve sanat ilişkisinin araştırma konusu olarak seçildiği çalışmada, iki kavram ilişkisi ve birbirlerine olan etkileri aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Sanat, Siyaset, Siyasal Faktör, Tarih

Abstract

The relationship between art and politics is a phenomenon that has survived since the dawn of humanity. Socio-economic situation, cultural development and political factors in societies have emerged as situations that play an important role in the variable and characterization of the relationship between these two concepts. Art and artists were affected by these changes, especially during periods of change in societies, and they carried this situation to their works.

The relationship between art and politics is actually a framework in which the effectiveness of art is displayed using social images and forces. In addition to the fact that art and artist were affected by politics and experienced transformation, art has become one of the important actors of politics, especially in active periods, and has been one of the elements that shape society. When we examine the works of art that have survived until today, it is possible to see that they have the political characteristics of the period in which they were written.

Before modernism, art was made with the understanding that it can exist as much as it benefits society. With modernism, art has broken its ties from politics for a while and gained its autonomy. The artist, who is dealing with art in the modern period, has now started to reflect his own feelings and thoughts in his works. With this situation, the artist is no longer a tool of politics and has taken his place in politics as an influential figure.

In the study in which the relationship between politics and art is chosen as a research subject, the relationship between the two concepts and their effects on each other will be explained.

Keywords: Modernism, Art, Politics, Political Factor, History

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çiçek, T. (2021). Sanat ve Siyaset (Geçmişten Günümüze İncelenmesi ve Türkiye’de bu İki Kavramın Gelişimi). *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(17), 225-229.

GİRİŞ

Sanat ve siyaset kavramları arasındaki ilişki insanlığın ilken dönemlerine kadar uzanan tarihi çok eski olan bir etkileşimdir. Her ne kadar ilkel dönemlere kadar giden bir ilişki söz konusu olsa da Modernizm dönemi sanatçıları tarafından birbirine benzeyen yönleri ve birbirinden ayıran yönleri keskin olan iki kavram olarak incelenmeye başlanmıştır.

Tarih boyunca aslında iç içe geçmiş iki olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlığın içsel ve dışsal çatışmasından ortaya çıktığı düşünülen bu kavramlar, kimi düşünürlere göre uygarlıkların gelişmesindeki sebeplerden biri olarak görülmektedir. Siyaset toplumların çatışmalarından doğarken, sanat insanın iç çatışmasıyla doğan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanat ve siyaset aslında insanların toplumda ve kendisiyle yaşadığı çatışmaları düzenleme de kullandığı bir yöntemdir.

İnsanın tek olamama ve farklı insanlara ihtiyaç duyması ve onlarla kurduğu ilişki aslında siyasi bir ilişkidir. Siyaset insanların sosyalleşmede kullandığı en önemli araçlardan biridir. Siyaset gerek toplumsal çatışmalarda gerek insanlar arası çatışmaların olmasında veya düzenlenmesinde var olan bir kavram olarak karşımıza çıkar.

İnsanoğlu var olduğu dönemden beri sanatı, hayatını düzenlemede bir araç olarak kullanmıştır. Mağarada yaşayan insanların o dönemde duvara yaptığı hayvan figürleri ile kendini koruduğuna inanması, Antik çağda yaşananların Destanlar yazarak anlatılması, Orta Çağda skolâstik düşüncüyü yaymak için yapılan sanatsal faaliyetler ve Rönesans'ı gerçekleştiren sanatçıların, dogmatik düşünceleri yok etmek için birçok eser ortaya çıkarmalarına, günümüze kadar gelen birçok tarihe etki etmiş olayların eserlerde yansıtılmasına kadar sanat insanoğlunun hayatında var olmuştur.

Geçmişten günümüze kadar tarihe baktığımızda sanat ve siyaset kavramları bize insan oğlunun yaşamına dair bilgi veren kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki kavram geçmişten günümüze kadar değişik süreçlerden geçerek, değişim yaşamış olsalar da ortak bir nokta da var olup insan yaşamına etki etmeye devam etmektedirler.

1. Sanat ve Siyaset Kavramları ve Arasındaki İlişkinin Tarihçesi ve Gelişimi

Sanat nedir sorusu ilk olarak filozofların temel araştırma konusu olmuştur. Evrenin yaratılmasındaki düşünceler bu araştırmanın temelini oluşturmuştur. Evrendeki varlıkların yansıması olarak sanatı tanımlayan Platon'a karşı, Aristo sanatı taklit olarak tanımlamaktadır.

İlerleyen süreçte birçok sosyolog, filozof, psikolog farklı tanımlar getirmeye çalışsa da bu kavrama, getirilen tanımlar hep nesnel olarak kalmış olup Sanat nedir sorusundan uzak kavramlar olmuştur. Oysaki sanat ne heykeldir, ne resimdir, ne de seramiktir. Sanatı bir nesnel kavram olarak görerek onu obje haline döndürmek bu kavramı anlamından uzaklaştırmaktır. Oysaki sanat çok daha derin anlamı olan ve insanların yeri geldi duygularını aktarma aracı yeri geldi duygularını oluşturma aracıdır.

Siyaset ve sanat arasındaki ilişkiyi ilk olarak inceleyerek ortaya koyan düşünür olarak karşımıza Platon çıkmaktadır. Platona göre sanat; duygu, düşünce ve heyecanımızdan ortaya çıkarken, siyaset insanın tek başına yaşayamadan toplum halinde yaşamak zorunda kendini hissetme iç güdüsü ile ortaya çıkmaktadır (Dostoğlu, 1992: 222).

Platon'a göre toplumsal mutluluk bir idea olarak düşünülebilecek akıl devletiyle sağlanabilir. Duygulardan ortaya çıkan sanat ile akıl yoluyla ortaya çıkan devlet arasında bir çatışma olduğu görüşündedir. Platona göre sanat akıl ve duygularımıza hâkim olup akılcı davranmamıza engel olmakta ve bu yüzden platon ideal devletinde şiire ve sanata yer vermemektedir. Sanat bize gerçeği değil, gerçeğin yansımasını yani görüntüyü gösterir. Sanatın bu yüzden değersiz olduğunu ve devlet düzeninde yer almaması gerektiğini savunur. Platona göre gerçek olan sanat toplumsal sanattır ve faydalı olmalıdır (Üner, 2013: 7).

2. Tarihsellik Açısından Sanat ve Siyaset

Sanat ve siyaset arasındaki ilişki geçmişten günümüze yüzyıllardır farklı perspektifler ve yönelimler doğrultusunda devam etmektedir. Sanat ve siyaset arasındaki ilişkinin sürekli durağan kaldığını ve hiç değişmediğini düşünenlere karşı bu durumu hatırlamakta fayda olacaktır. Günümüzdeki uluslararası düzen ve küreselleşmenin getirdiklerine baktığımızda bile sanat ve siyaset arasındaki ilişki sürekli değişim evreleri göstermektedir. Bu süreçlerde krizlere dayalı olan dönemsel geçişlerin ve bu geçişler üzerinden sanat tarihi ve siyasal tarih açısından çözümlenmeler yapılması elzemdir (Marx, 2011: 72).

Siyaset ile sanat arasındaki ilişki genelde iç içe olmuş olup aralarındaki farklar ve sınırlar net olarak çizilememektedir. Bu eksenle birbirini takip eden üç ana konu, tarihsel bağlamda Left Kreft’e dayalı olarak gösterilebilir. Ulus inşası, özerklik ve avangard bu üç ana eksendir. Ulus inşası siyasal gücün merkezde bulunduğu ve egemen biçimde örgütlendiği yapıdır. Tarihten bugüne büyük ölçekli ve kalıcı yapılar inşa eden ulus-inşasına dayalı sanat, sanatın siyasetteki güç ve potansiyeline örnek teşkil etmektedir (Arapoğlu, 2019: 132).

Sanat insan ile sosyal çevresi arasında denge kurmasında yardımcı olan en önemli etkenlerden biridir. Toplumsal değerleri anlamak sanat ile birlikte kolaylaşır. Tüm duygu ve düşünceleri harekete geçiren sanat, aslında evrensel bir dil olduğu için en kolay iletişim kurma aracıdır. İletişim sayesinde insanın toplumsal bütün ile kaynaşmasını sağlayan sanat, insanın düşünce ve değerlerini yansıtarak toplusallaşmaya katkı sağlar (Akengin, 2019: 4)

Özellikle Fransız ihtilali sonrasında sanat inşa eden sanatçılar siyasi ve politik konulardan daha çok fikir ortaya koymaya başlamış ve siyasileri yönlendirici etkilerde bulunmuşlardır. Belirli düşünceleri hatta sembollerle aktarma yoluna dahi gitmişlerdir. Kimi düşünürler sanatın Rönesans ile özgürleştiğini iddia etse de asıl sanatta özgürlük Fransız İhtilali ile olmuş, bu durum otorite ile insan arasındaki ilişkinin düzenlenmesiyle temellendirilmiştir. Bu dönemde siyasi konular gündeme gelirken mevcut dönemin kahramanları önemsenmiştir Fransız ihtilali modernliği karakterleştirerek şekillendirmiş ve sanayi inkılabı da maddeleştirerek canlandırmıştır (Ranciere, 2008: 82).

Bunun yanında doğu ülkeleri ve Türkiye’nin bu alanlarda yaşadığı süreçlere bakıldığında, önemli ve olumlu parlak gelişmelere karşın Batı’da skolastik çağda dogmatik ve durağan bir durum mevcut olacaktır.

3. Postmodern Dönem Sonrası Sanat ve Siyaset

1960 sonrasında; mimari, güzel sanatlar, edebiyat gibi alanlarda postmodernizm ortaya çıkmıştır. Özellikle 1979 döneminde Postmodern Dönem adlı eseri ile birlikte büyük bir tartışma ortamı bu kavram sayesinde ortaya çıkmıştır. Bütün tartışmalara rağmen tam olarak neyi ifade ettiği bilinmeyen kavram aslında bugüne gelen her şeyi ifade etmektedir. Postmodernizm kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda özgürlükleri, ayrılıkları ve yerelliği ön plana çıkaran bir dönemi başlatan kavramdır. Bu kavram aslında modernizm içinde yer alan hiyerarşi, yenilik, katılık gibi kavramları reddedip, keyfin ve hazzın yürüngesinde gelişen, simgesel ve süslemeci bir durum olup, modernizm gibi birçok eğilimi içinde barındırmaktadır (Üner, 2013: 14).

Bu dönemde siyaset yaklaşımı, modern siyasetten tamamen uzaktır. Geleneksel tavırlara, bürokrasiye, disipline, otoriteye, tekdüzelğe karşıdır. Ayıran özelliklerini, düzenlerin bozulmasını ve yeni düzen kurulmasını, güvensizliği, özgürlüğü ve doğallığı yansıtan bir siyasete sahip olduğunu öne sürer. Çelişkili olup akılcılığa tamamen karşıdır. Sabah söylenen akşam reddedilir ve güvensizdir. Postmodern siyaset her şeyi parçalarken, karmaşayı da beraberinde götürür. Buda etnik ve kültürel kimlikler meydana gelir. Böyle bir ortamda meydana gelen sanat, etnik, kimlik, cinsel tercih ve ataerkil toplum düzeni politik bir tavır olarak oluşum göstermiştir. Ancak son on yılda, bu duruş zayıflamış ve sanatçılar ticarileşmiştir (Çağlar, 2008).

Her şeyin değersizleştirildiği bir düzende bazı sanatçılar kendilerini sokakta var etmeye başlamıştır. Mahalle aralarındaki günlük olaylar, yaratıcı edimlere dönüşür, sanat oluşturmak için mekâna ihtiyaç duymazlar. Mekân ve atölyenin verdiği hayal gücü yerine sokakların vermiş olduğu ilhamı rastlantısal yaratıcılığa bırakmaktadır. Bu şekilde sanat gerek hayata girip, pahalılıktan kurtulmuş olmaktadır (Artun, 2008: 22).

Bugün dünyanın birçok yerinde, iktidarlara karşı halkların başlatmış olduğu sokak hareketlerinde, birçok sanatsal eylemler karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde de zaman zaman günümüzde bile bu olaylar karşımıza çıkabilmektedir.

4. Ülkemizde Sanat ve Siyaset Etkileşimi

20. yy başlarında savaşlar sonrasında ortaya çıkan fikir ve düşünceler Türkiye’yi de etkisi altına almış olup bazı ideolojiler yıkılmış olup yerlerini farklı ideoloji ve düşünceler almıştır. Özellikle dünyada ki olup bitenleri takip etmekte ve demokratik ve siyasi olarak daha sıfırdan başlama noktasındaydı. Çok partili hayata geçiş denemeleri ile birlikte demokratikleşme anlayışı artmıştır. Savaşları kaybetmiş ve ağır kayıplar vererek son bir kazanım ile sıfırdan her şeye başlayacak olan

ülkemiz, geçmişin getirdiği miras ile dış devletlerden gelen ithal fikirler arasında belirsizlik yaşadığı bir dönemden geçmektedir (Topuz, 1998).

Çok partili döneme geçişten günümüze kadar olan süreçte sanatçılarımız, belirli aşamaları geçerken ortak amaç ve fikirler doğrultusunda ortak bir noktada buluşma yolunda emin adımlar atmışlardır. Örneğin Selim Turan, Ferruh Başşağa, Abidin Dino, Fethi Karakaş gibi isimler özellikle resim alanında ortak teme ve konularda bireysel üslup ile eserlerinin ortaya çıkarabileceklerine inanmışlardır.

Demokratikleşme yolunda büyük bir adım olan, çok partili hayata geçişten sonraki özellikle ilk 20 yılda sanat adına önemli adımlar atılıp gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle 1950 sonrasında, yaşanan toplumsal olaylara bağlı olarak meydana gelen askeri darbeler ve kırılmaların olduğu dönem ile 1960 sonrasında insanların yaşadığı sorunların sanatın konusu olarak yer aldığı görülmektedir. Bu dönemlerde ortaya çıkan ekonomik ve sosyal alanlardaki gelgitler özellikle toplumcu yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yüzden sanat eserlerine de politik bir kimlik eklenmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu durum özellikle sanat kaygısının ortaya çıkmasına ve mesaj ulaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle 1970'lere geldiğimizde bu mesaj iletme yolunun iki başlıkta aktarıldığı görülmektedir. Bunlardan ilk olanı toplumsal temaları gerçekçi bir bakış açısıyla ele alırken diğeri ise propaganda amaçlı yapılan sanat olarak ifade edilmektedir (Berksoy, 1996).

1980 sonrasında ise, siyasetin genel konuları dışında kalan toplumsal düşüncenin yasak saydığı (cinsellik, aşk,iki eşlilik) gibi konulara eleştirel bakış açısıyla eserler ortaya çıkarılmıştır. Resim dışında, özellikle 1985 sonrasında medya, grafik, reklam sektörü de gelişmeye ve etkisini göstermeye başlamıştır. Özellikle 1980 Askeri Darbesinden sonra toplumumuz siyasetten uzaklaştırılmış olup, sanatçılardan toplumsaldan bireyselle doğru geçmiş olup eserlerini bu alanlarda çıkarmaya başlamışlardır (Dostoğlu, 1999: 13).

Bu süreç sonrasında sanatta özellikle Batı toplumunun etkileri göze çarparken, Modernizm, geçmiş düşünceler, gibi konularda bu süreçte tartışılırken insanlar artık tek taraf seçmekten kaçınmış ve sanatın sanat için yapılması etrafında toplanmışlardır.

Çağdaş düşünceye sahip sanatçıların artık dünyadaki coğrafik, ekonomik, politik etkenleri de takip etmeye başladığı ve bu etkilenmelere tüm kapılarını ve fikirlerini açtıkları gözlenmektedir. Özellikle demokrasinin geliştiği ülkeler ile demokrasiden uzak ülkelerin sanatları arasındaki farklılıklar göze çarpmış olup, bu durum Türkiye içinde geçerli olmuştur. Bazı sanatçıların bu dönemlerde öz eleştiri yaparak, yaşanan tüm olumsuzluklardan olumlu bir sonuç bırakmaya yönelmişlerdir.

Sanatçıların hayatlarını sürdürebilmeleri için, desteğe ihtiyaçları vardır. Bunların hiç biri kayıtsız ve karşılıksız kalmayan desteklerdir. Bu destek ve beklentiler bazen açık bazende kapalı olarak yapılmaktadır. Sanatçının zenginleşmesi ile bu destekler ve beklentiler karşılanabilmiş olacaktır. Bu zenginlik belirli zamanlarda, toplumsal algı olarak, belirli zamanlarda da bireysel zenginlik ve kaynak olarak sağlanmaktadır (Akengin, 2014).

SONUÇ

Sanat ve siyaset kavramlarının birbirlerinden çok farklı kavramlar olsa da, sanatın toplum dinamikleriyle ne kadar iç içe girdiği nettir. Politik olaylar sanatı geçmişten günümüze kadar gelen süreçte hep etkilemiştir. Sanat toplum içindir anlayışından sanat sanat içindir anlayışına doğru geldiğimiz süreçte, sanatçıların eserlerini inşa ederken toplumsal olaylardan etkilenmelerinin sonucunda bu ikilemin meydana geldiği aşikârdır.

Bu noktada, sanatın toplumu yönlendirme, bilinçlendirme ve özgürleştirme anlamında pek çok işlevinin olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle toplumların buhran dönemlerinde sanatın bu işlevleriyle toplumsal psikolojiyi büyük ölçüde etkilediği de bilinmektedir. Bu anlamda çalışmada siyaset biliminin sıklıkla başvurduğu bir kaynak olarak sanatın ne kadar önemli olduğu sonucuna da varılabilir.

Sanat ve politika arasındaki ilişki geçmişten günümüze tarihsel süreçler incelendiğinde sanatın toplumlar üzerindeki etkisinin yapıcı olabildiği gibi yıkıcı etkilerinin de olabildiği ortadadır. Bunun yanında teknolojik gelişmeler ile birlikte sanatının etki alanının genişlediği ve bu etki sayesinde de özellikle toplumu etkileyen sanat ve sanatçının iktidarlarının dikkatini çekmesi nedeniyle sanat ile politikanın sürekli iletişim halinde olması varsayımını beraberinde getirmektedir. Sanatın toplumsal değişimdeki rolünün azımsanamayacak kadar önemli olduğu çok net ortadadır.

Birbirlerini etkilemeleri kaçınılmaz olan siyaset ve sanatın, özellikle siyasetin belirli dönemlerde sanat yoluyla sonuç alması belirli zamanlarda manidar olarak görülebilmektedir. Siyasetin en önemli

unsuru yarışmak ve hazırlanan güçlü propagandalar ile birlikte sonuç almaktır. Burada doğru siyaset ayrı bir tartışma konusu olup, sanat yolu ile dünyada devrimlerin olduğu ve sistemin oturtmak için yine sanat etkili olarak kullanılmıştır. Bunlar olurken toplumun kültürel seviyesi de çok önemli etkindir. Günümüzde toplumlar doğru bilgiye ulaşmada sanat sayesinde zorluk çekmemekte ve bu durumda toplumların kültür seviyesiyle doğru orantılı olarak ilerlemektedir. İnsanlar doğru ve yanlış bilgiyi ayırt etmekte zorlanmamaktadırlar. Sanatın insan ve toplum üzerindeki etkisinin ne denli oluğu görülmeli ve sanat tarihinin geçmişten günümüze tam anlamıyla incelenmesi gerekmektedir.

Osmanlı döneminden günümüze sanat ve siyaset ilişkisini incelediğimizde, insanın olduğu her yer de hem siyaset hem de sanatın olduğunu görmek mümkündür. Ülkemizde sanatın siyaset ile siyasetin de sanat ile şekillendiği dönemler mevcuttur. Ülkemizde özellikle cumhuriyetin ilanı ile birlikte sanatın batı yönünde şekillendiği ve batıdan esinlenerek yapıldığı görülmektedir. Tek partili dönemde sanat tamamen siyasetin mesaj vermek aracı olarak kullanılmış, çok partili döneme geçiş ile birlikte sanat sanat için yapılmaya başlansa da, 1960 askeri darbesi sonrası sanat yine siyaset için yapılmış olsa da 1980 sonrasında artık sanat siyasete yön vereye başlamış, insanlar siyasetten uzaklaştırılmış, sanatçılar artık siyasi ve toplumsal konulardan uzaklaşıp bireysel konulara yönelmeye başlamışlardır.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2003). Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken. *Cogito*, 0(36), 76-78.
- Akengin, Ç. (2014). Sanat İdeoloji Politika İlişkileri. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 143-150.
- Akengin, G. (2019). Sanat Siyaset Toplum Etkileşimleri. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(33), 1-9.
- Arapoğlu, F. (2019). 16. İstanbul Bienali: Yedinci Kıta. *Aurum Journal of Social Sciences*, 4(2), 219-223.
- Artun, A. (2008). *Sanat Siyaset Kültür Çağında Sanat ve Kültürel Politika*. İstanbul: İletişim.
- Berksoy, F. (1996). Çağımız Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik. *Sanat Çevresi Dergisi*, 0(Şubat 208), 0-0.
- Çağlar, O.N. (2008). Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 369-386.
- Dostoğlu, H. (1999). Son 25 Yılda Sanat Piyasası. (Editör: Ayla Ödekan). *Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri İçinde* (s. 202-205). İstanbul: Türkiye Tarih Vakfı.
- Marx, K. ve Engels, F. (2011). *Alman İdeolojisi* [Feuerbach], (Çev. Sevim Belli). Ankara: Sol.
- Memedoğlu, A. (1999). *Politika ve Estetik Yolunda Emegün Ressamı*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Özderin, S. (2014). Çağdaş Sanatta Küresel Bir Faktör “KÜRATÖR”. *Ulakbilge*, 2(3), 31-48.
- Ranciere, J. (2008). Estetiğin Siyaseti, (Çev. Elçin Gen). (Hazırlayan: Ali Artun). *Sanat/Siyaset: Kültür Çağında Sanat ve Kültürel Politika İçinde* (s.207-228). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topuz, H. (1998). *Dünyada ve Türkiye’de Kültür Politikaları: İnceleme*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Üner, Ö. (2013). Sanat ve Siyaset İlişkisi, https://www.academia.edu/8052336/SANAT_VE_S%C4%B0YASET_%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0S%C4%B0 adresinden 27.07.2021 tarihinde erişildi.